

Kartupelis Baltijas valstu mājsaimniecībās

Globālais kartupeļa stāsts nav tikai par valstīm, kurās valda bads un nestabilitāte, tas ir aktuāls arī tur, kur pārtikas veikali ir pilni. Lai redzētu, kā kartupeļi praksē pilda pārtikas drošības auga lomu, pietiek paskatīties uz Latviju, Igauniju un Somiju – valstīm, kur kartupeļi vienlaikus ir gan komerc kultūra, gan pašpatēriņa augs un kur aptaujas dati ļauj ieraudzīt, kā ģimenes kartupeļi, šķirņu daudzveidība un vietējās šķirnes tajā veido papildu drošības slāni. Turklāt šodien mūsu reģionā tas kļūst arvien aktuālāk.

SAGATAVOJA: Ph.D. Ilze Dimante, Dr.agr. Ilze Skrabule, Dr. oec. Ingūna Gulbe, Agroresursu un ekonomikas institūts

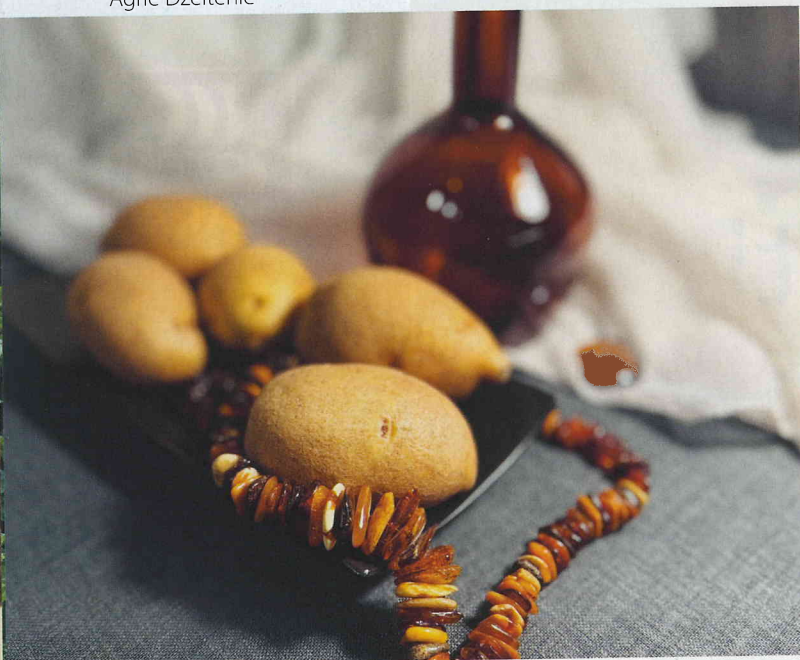
Latvija (un arī Igaunija, Somija) – kartupeļu audzēšana pašpatēriņam

Latvijas gadījums skaidri parāda – kartupelis pie mums ir ne tikai kultūrvēsturisks simbols, bet arī nozīmīgs pārtikas sistēmas balsts. Pēdējās desmitgadēs kartupeļu audzēšanas platības Latvijā samazinājušās no vairākiem desmitiem tūkstošu hektāru līdz aptuveni 14 tūkstošiem hektāru šodien. No tiem gandrīz puse atrodas tieši mazajās saimniecībās un piemājas dārzos, kur dominē platības līdz vienam hektāram, kas galvenokārt saistāmas ar audzēšanu pašpatēriņam.

Pēc AREI pasūtījuma SKDS veiktā aptauja 2023. gadā rādīja,

ka 99 % Latvijas iedzīvotāju uzturā lieto kartupeļus, turklāt nevis vienā, bet daudzveidīgos veidos: visbiežāk tos ēd vārītus, zupās un ceptus. Ļoti populāras ir arī kartupeļu pankūkas un biežputra, ievērojama daļa respondentu min sacepumus, sautējumus un salātus, puse – arī fritētus kartupeļus. Vecuma grupu salīdzinājums liecina, ka, cilvēkiem novecojot, pieaug kartupeļu lietošana salātos un mazinās fritēto kartupeļu patēriņš, tātad mainās gan ēdienkarte, gan priekšstati par to, kas ir ikdienas pareizais kartupelis. Šī statistika rāda ko būtisku: kartupelis Latvijā joprojām ir viens no centrālajiem produktiem, ap kuru veidojas ikdienas maltīte, un tas nozīmē, ka

Pazīstamākā, bet ne vienīgā Priekuļos izveidotā kartupeļu šķirne – 'Agrie Dzeltenie'

jebkuras izmaiņas kartupeļu pieejamībā un audzēšanā varētu tieši skart pārtikas drošību.

Kartupeļi visās trijās valstīs ir ikdienas uztura pamata produkts, un tie ir tieši saistīti ar pārtikas drošību – gan ražas stabilitātes, gan šķirņu un sēklas izcelsmes daudzveidības ziņā. Starptautiskā projektā, kas plašāk pazīstams kā *United by potato power MainPotRe* (jeb latviskā versija *Kartupeļi vieno*) ar Latvijas, Igaunijas un Somijas zinātnieku un sabiedrisko organizāciju iesaisti, vēlējāmies noskaidrot, ko cilvēki audzē savos piemājas dārzos, vai tajos ir vieta arī vietējām šķirnēm, kā arī – kāda ir izpratne par kartupeļu stādāmā materiāla veselīgumu.

Projekta aptaujas par kartupeļu audzēšanu pašpatēriņam Latvijā, Igaunijā un Somijā ļauj ieraudzīt, cik labi hobijs un piemājas audzētāji pārzina šķirnes, kādus kritērijus izmanto to izvēlei un cik lielā mērā apzinās vietējo šķirņu nozīmi pārtikas drošībai.

Latvija: ģimenes kartupeļi starp 'Vinetu', 'Lauru' un 'Agrajiem Dzeltenajiem'

Latvijā aptaujā piedalījās 314 respondenti. Lielākā daļa ne tikai audzē, bet arī diezgan labi pārzina vismaz dažas šķirnes.

Aptaujas dati rāda, ka 64 % respondentu zina kartupeļu šķirnes nosaukumu, ko paši audzē, un viens respondents vidēji spēj nosaukt apmēram četras dažādas šķirnes, kopumā minot 202 šķirnes. Brīvājās atbildēs dominē vācu selekcijas šķirnes 'Vineta' un 'Laura', bet kā trešā biežāk minētā parādās latviešu šķirne 'Agrie Dzeltenie', kura tautas valodā nereti tiek sasauktā ar Priekuļiem (Priekuļu agrie/dzeltenie u.tml.). Top 10 atpazīstamāko šķirņu sarakstā atrodamas sešas Latvijā radītas kartupeļu šķirnes, un aptaujā iekļauto šķirņu atpazīšanas testā 'Agrie Dzeltenie' atpazīna 74 % respondentu, 'Madaru' – 56 %, 'Priekuļu Visagrie' – 48 %. Senās vietējās šķirnes 'Agrie Rožu' un 'Grāpiši' atpazīna attiecīgi 10 % un 5 % respondentu, taču projekta laikā tika gūts apstiprinājums, ka tās joprojām tiek audzētas piemājas dārzos.

Ļoti raksturīgs Latvijas gadījums ir ģimenes kartupeļi (jeb kartupeļi ar nezināmu nosaukumu), kad audzētāji atzīst, ka šķirnes nosaukumu nezina, bet raksturo tos kā dzimtas/ģimenes kartupeļus, ko stādām katru gadu.

Tas nozīmē, ka šķirņu daudzveidība un lokāli pielāgoti genotipi tiek uzturēti ne tikai caur oficiālajām šķirnēm, bet arī ģimenes līmenī.

Latvijā šķirnes izvēli galvenokārt nosaka garša, kuru kā kritēriju nosauca 72 % aptaujāto. Tai seko ražīgums (47 %), agrinums (26 %), izturība pret slimībām (19 %), savukārt 19 % atzina, ka viņi stāda to, kas tobrīd pieejams (tātad neveic izvēli). Uzglabājamība kā viens no šķirnes izvēles kritērijiem minēts 16 % gadījumu, tikpat bieži atbildēts, ka audzē šķirni, kas ir ģimenes mantojums.

Šis profils labi atbilst pašpatēriņa loģikai: svarīgi ir, lai kartupelis ir garšīgs, dod pietiekamu ražu, labi glabājas un ir pārbaudīts savā pagrabā. No pārtikas drošības viedokļa tas nozīmē, ka cilvēki izvēlas šķirnes, kas nodrošina uzticamu, pazīstamu pārtikas avotu, pat tad, ja tā nosaukumu nezina.

Latvijas iedzīvotājiem pajautājām arī viedokli, kādas, viņuprāt, priekšrocības ir vietējo šķirņu izmantošanai. Piedāvājām vairākas atbildes, no kurām varēja izvēlēties atbilstošākās. Izrādās, mūsu iedzīvotāji uzskata, ka vietējās šķirnes ir vislabāk piemērotas mūsu apstākļiem – to atzīmējuši 65.3 % respondentu. Otrs gandrīz tikpat bieži minēts motīvs ir vēlme atbalstīt vietējos audzētājus un selekcionārus – 64.6 %. Trešajā vietā ierindojas rūpes par kultūrvēsturiskā mantojuma uzturēšanu (42.2 %). Daļa respondentu uzsver arī praktisko pieejamības aspektu: 32.8 % norāda, ka vietējās šķirnes pirktu, ja zinātu, kur tās iespējams iegādāties. Papildu motivācija ir saistīta ar plašāku skatījumu uz pārtikas sistēmu, tā 1/3 daļa uzskata, ka šāda izvēle sekmētu valsts drošību un pārtikas pieejamību. Identitātes un piederības arguments (vienkārši esmu patriots) ir mazāk izplatīts, tomēr to min 17.8 % respondentu.

Igaunija: labi pārzina nosaukumus audzētajām šķirnēm, bet praksē dominē 'Laura'

Igaunijā aptaujā piedalījās 199 respondenti; lielākā daļa atbildžu tika vāktas klātienē pasākumos, tātad mērķa grupa ir aktīvi interesenti.

Aptaujas rezultāti Igaunijā rāda ļoti plašu atpazīstamo šķirņu spektru, respondenti kopā nosauca 155 dažādas šķirnes vai to nosaukumus (ieskaitot sinonīmus), vidēji vairāk nekā sešas šķirnes uz vienu respondentu, 89 nosaukumi minēti tikai vienu reizi. Ap 80 % no visiem minējumiem veidoja 23 populārākās šķirnes, kas nozīmē, ka līdzās ļoti daudzveidīgam garajam sarakstam pastāv arī izteikts kodols no biežāk audzētajām šķirnēm. Pārliciecināši pazīstamākā ir vietējā šķirne 'Jõgeva Kollane', kuru minēja gandrīz trīs ceturtdaļas respondentu. Raksturīgi, ka Top 10 zināmāko šķirņu sarakstā tikai divas ir ārzemju izcelsmes, – tas norāda, ka lokālās šķirnes kā kultūras un vēstures fakts Igaunijā ir ļoti labi zināmas.

Tomēr reālajā audzēšanā aina ir cita: aptaujātie audzē tikai 57 šķirnes (no 155 zināmajām), tātad šķirņu daudzveidība praksē ir krietni mazāka. No nosauktajām audzētajām šķirnēm >62 % bija ārzemju šķirnes, tomēr vismaz 10 Igaunijā selekcionētas šķirnes sastopamas arī piemājas dārzos. Lai arī pārliciecināši dominē 'Laura', tai seko vietējās 'Maret' un 'Jõgeva Kollane'.

Lemi ir pašvaldība Somijā

Tātad igauņi ļoti labi zina savas vietējās šķirnes, bet tirgus pieejamība un sēklas piedāvājums virza viņus audzēt ārvalstu šķirnes.

Galvenais šķirnes izvēles kritērijs, līdzīgi kā Latvijā, primāri ir garša, kam seko uzglabājamība un ražas līmenis. Minēts arī agrinums un izturība pret slimībām, taču hobija audzētāju vidū tie ir mazāk svarīgi nekā garša un glabāšanās.

Igaunijas gadījumā pārtikas drošības skatījumā būtisks ir kontrasts: zināšanu un identitātes līmenī vietējām šķirnēm ir stipras pozīcijas, bet praktiskajā ražošanā tās ir vājāk pārstāvētas; tas rada atkarību no importēta stādāmā materiāla.

Somija: augsts sertificētas sēklas lietojums un interese par vietējo mantojumu

Somijā aptaujā piedalījās 435 respondenti no visas valsts; vecuma grupas ir labi sabalansētas, un liela daļa ir mazdārziņu vai mazu platību audzētāji.

Aptaujas dati rāda ļoti augstu informētības līmeni – 96 % respondentu zina nosaukumu vismaz vienai no šķirnēm, ko paši audzē, un vidēji spēj nosaukt apmēram četras; kopumā identificētas 189 dažādas šķirnes. Top 10 audzētāko šķirņu sarakstā dominē ārzemju materiāls – septiņas šķirnes ir ārvalstu izcelsmes un tikai trīs vietējās, visplašāk audzētā ir holandiešu 'Annabelle', ko min 60 % respondentu un kas vienlaikus ir komerciāli dominējošā galda kartupeļu šķirne Somijā. No vietējām šķirnēm visvairāk minēta 'Hankkijan Timo' (48 % respondentu), kā arī 'Jussi' (ap 12 %) un 'Puikula' (ap 10 %), kuras nosaukums 'Lapin Puikula' ir aizsargāts ar ES PDO kvalitātes zīmi, apliecinot šīs šķirnes ciešo saikni ar konkrētu reģionu un Somijas kartupeļu audzēšanas tradīcijām. Tātad Somijā zināms plašs spektrs vietējo šķirņu, taču arī šeit visvairāk audzētā šķirne ir importēta.

Somijā šķirnes izvēles iemesli: garša (72 %), kam ar līdzīgiem rezultātiem seko izturība pret slimībām, agrinums, raža, 6 % procenti minējuši, ka vadās arī pēc šķirnes piemērotības viņu augsnei, bet 12 % atzina, ka audzē kartupeļus, kas ir viņu ģimenes mantojums.

Īpaši uzkrītoši – somu hobija audzētāji ļoti augstu novērtē

slimību izturību (40 %), arī iepirkšanās brīdī galvenā informācija, ko vēlas redzēt uz iepakojuma, būtu par šķirnes izturību pret slimībām (85 % šo informāciju uzskata par ļoti svarīgu vai svarīgu).

Atbildot uz jautājumu, kāpēc viņi izvēlētos vietējās vai saglabājamās šķirnes, respondenti akcentē to labāku piemērotību vietējiem apstākļiem (69 %), kultūras mantojuma saglabāšanu (65 %). Svarīgi, ka vietējo šķirņu izmantošanu kā nacionālās pārtikas pieejamības un drošības stiprināšanu uztver teju puse no aptaujātajiem somiem.

Somija izceļas ar salīdzinoši augstu sertificētas sēklas izmantošanu un skaidru izpratni par vietējo šķirņu nozīmi, pat ja pieejamība joprojām ir ierobežojošais faktors.

Ja saliekam blakus trīs valstis, iezīmējas vairākas kopīgas līnijas un dažas atšķirīgas nianšes.

Garša kā centrālais kritērijs šķirņu izvēlē

Latvijā, Igaunijā un Somijā tieši garša ir pirmais kritērijs šķirnes izvēlē. Tas nozīmē, ka pat tad, kad šķirnes tiek vērtētas pēc agrinuma, ražas vai slimību izturības, galīgā izvēle ir cieši saistīta ar uztura paradumiem un kulinārajām tradīcijām.

Pārtikas drošības kontekstā tas ir svarīgi, jo produktam ir jābūt ne tikai pieejamam, bet arī pieņemamam, tas ir – garšīgam un kultūras ziņā savējam, citādi tas krīzes situācijās netiks pilnībā izmantots.

Plaša šķirņu klāsta zināšana, bet relatīvi neliela vietējo šķirņu audzēšana

- Latvija – zina gan vietējās, gan ārzemju šķirnes; 'Agrie Dzeltenie' un daļa citu Priekuļu kartupeļu šķirņu ir labi atpazītas, bet praksē dominē arī importētas šķirnes; būtiska loma ir ģimenes kartupeļiem.
- Igaunija – ļoti augsta vietējo šķirņu zināšana ('Jõgeva Kollane' u.c.), bet audzē galvenokārt ārzemju šķirnes.
- Somija – liels šķirņu spektrs, laba vietējo šķirņu zināšana ('Hankkijan Timo', 'Puikula' u.c.), bet visvairāk audzētā ir importēta šķirne 'Annabelle'.

Tas parāda, ka zināšanas par vietējām šķirnēm vēl nenozīmē, ka tās dominē audzēšanā. Pārtikas drošības skatījumā tas nozīmē atkarību no importēta stādāmā materiāla un globālajām piegāžu ķēdēm, pat ja kultūrvēsturiskā bāze vietējām šķirnēm ir ļoti spēcīga.

Kartupeļu daudzveidība Peru

Gimenes un mantojuma šķirnes kā drošības spilvens

Visās trijās valstīs aptaujas dati parāda līdzīgu ainu: daļa audzētāju stāda dzimtas jeb ģimenes kartupeļus, kuru šķirnes nosaukums nav zināms vai arī nav oficiāli reģistrēts, savukārt citi apzināti min mantojuma šķirnes, kuras saistītas ar konkrētu vietu vai reģionāliem ēdieniem un atklāj ciešu saikni starp kartupeļu audzēšanu, kultūras tradīcijām un vietējo identitāti. Šīs prakses uztur ģenētisko daudzveidību ārpus formālās sistēmas, jo stādāmais materiāls tiek iegūts caur radiniekiem, kaimiņiem, draugiem. Šis ir klasisks piemērs tam, kā pašpatēriņa saimniekošana palielina pārtikas sistēmas noturību: tā nodrošina rezerves variantu brīžos, kad importētā sēkla kļūst nepieejama vai pārāk dārga, un vienlaikus palīdz saglabāt lokāli labi pielāgotos genotipus, kas nestabilos klimata apstākļos var izrādīties īpaši vērtīgi.

Atšķirīga attieksme pret slimību izturību un sertificētu sēklu

Somijā mazie audzētāji ievērojami biežāk nekā Latvijā un Lgaunijā uzsver slimību izturības un sertificētas sēklas nozīmi, tur liela daļa stādāmā materiāla tiek iegādāta kā sertificēta sēkla. Savukārt Latvijā un Lgaunijā praksē joprojām dominē pašaudzēta sēkla no iepriekšējās ražas vai iegūta no draugiem un kaimiņiem, lai gan, uzdodot konkrētus jautājumus, cilvēki atzīst sertificētās sēklas priekšrocības. No pārtikas drošības viedokļa tas veido atšķirīgus riska profilus: Somijā tiek sasniegta augstāka fitosanitārā drošība, taču pastiprinās atkarība no formālās sēklas sistēmas un sašaurinās audzēto šķirņu grupa, kamēr Latvijā un Lgaunijā saglabājas lielāka ģenētiskā un avotu daudzveidība, bet potenciāli pieaug slimību risks, ja veselīga sēkla netiek regulāri atjaunota.

Vietējās šķirnes kā pārtikas drošības resurss

Aptaujas visās trijās valstīs parāda, ka, ja cilvēkiem jautā, kāpēc jūs izvēlētos vietējo šķirni, atbildes ir ļoti līdzīgas: tā labāk der vietējiem apstākļiem, palīdz saglabāt kultūras mantojumu un stiprina nacionālo pārtikas pieejamību un drošību, tātad idejiski vietējās šķirnes tiek uztvertas kā drošības un identitātes balsts. Tajā pašā laikā praksē audzēšanā joprojām dominē ārvalstu šķirnes, un galvenais tilts starp šo izpratni un reālo praksi ir pieejamība (kur dabūt stādāmo materiālu) un informācija (ko tieši konkrētā šķirne dod – garšu, ražu, slimību izturību). Latvija, Lgaunija un Somija šajā ziņā ir labs piemērs tam, kā kartupeļi savieno globālo un lokālo pārtikas drošības dimensiju: no vienas puses, tiek plaši audzētas šķirnes, kas ir integrētas starptautiskajos tirgos, no otras – pastāv spēcīgs vietējo un ģimenes šķirņu slānis ('Agrie Dzeltene', 'Jōgeva Kollane', 'Puikula', ģimenes kartupeļi). Starptautisko partneru veikto aptauju dati rāda, ka šķirņu zināšana un izvēles loģika jau šodien veido būtisku pārtikas drošības infrastruktūru: cilvēki zina un ciena vietējās šķirnes, izvēlas tās pēc garšas, uzticamības un piemērotības savam saimniekošanas modelim, līdz ar to uztur dzīvu gan oficiālo, gan neformālo sēklas aprites sistēmu. Nākamais solis, lai šis potenciāls pilnībā strādātu pārtikas drošības labā, ir nodrošināt, ka vietējās un mantojuma šķirnes, kuras cilvēki atpazīst un novērtē, arī reāli nokļūst viņu dārzos kā veselīgs, stabils stādāmais materiāls, vienlaikus saglabājot ģimenes kartupeļu elastību un dažādību kā papildu drošības slāni.

Gan Andu kalnu zemnieku daudzveidīgie bumbuļi, gan Latvijas ģimenes kartupeļi, gan somu un igauņu vietējās šķirnes rāda vienu un to pašu – pārtikas drošība sākas nevis tirgus statistikā, bet dārzos, pagrabos un cilvēku ilgtermiņa izvēlēs. Tieši šeit veidojas noturība pret satricinājumiem, piegāžu ķēžu trauslumu un klimata nenoteiktību.

Kartupeļi varbūt ir neliels, bet būtisks būvelements mazu valstu drošības arhitektūrā – kultūraugs, kas vienlaikus ir ikdienas maltītes pamats, pašapgādes instruments un stratēģisks resurss nacionālajai pārtikas drošībai. ^{SV}

Izmantoti šie un citi avoti:

- <https://interreg-baltic.eu/wp-content/uploads/2025/11/Summary-of-guidelines-for-marketing-of-small-quantities-of-potato-seed-material-LV.pdf>
- <https://interreg-baltic.eu/wp-content/uploads/2025/07/Guidelines-for-marketing-of-small-quantities-of-potato-seed-material.pdf>

UZMANĪBAS CENTRĀ ZIEMAS RAPSIS!

- Augstvērtīgs augsekas komponents;
- Stabīlākas iepirkuma cenas vairāku gadu griezumā;
- Vēl joprojām pelnošs kultūraugs.

Izvēlies partneri, kurš nepievilks:

TRIATHLON	TRAVOLTA
JANOSH	TEFLON
TEXAS	LOTUS
BERNSTEIN	JUREK
MANHATTAN	MIKOSH
KICKER	HERAKLES

Vai pret sakņu augoņiem izturīgo jaunākās paaudzes hibrīdu:
CREATE, CROMAT, CROCANT, CROISSANT, CROTORA.

Ērika Freimane

RAPOOL un SAATEN-UNION pārstāve Latvijā
Rapool Baltic reģionālā tirdzniecības vadītāja
e.freimane@rapool.lv
+371 260 08108

Dace Kazlauska-Kravalā

RAPOOL un SAATEN-UNION pārstāve Latvijā
Rapool Baltic reģionālā tirdzniecības vadītāja
d.kazlauska@rapool.lv
+371 297 10079

Veronika Mūrniece

Rapool Baltic produktu menedžere Latvijā
uzņēmumiem RAPOOL un SAATEN-UNION
v.murniece@rapool.lv
+371 200 11230

RAPOOL.
We know
rapeseed.

 rapool.lv

SIA *Aloja Agro* inovācijas un eksports

Kultūraugu slimību un kaitēkļu prognoze jūnijam
Izaugsme un finansējums mainīgos apstākļos
Veterinārārste ar aicinājumu Latgalē

LOPKOPĪBA: *Piena Loģistika*: ceļš uz stabilu izaugsmi